

استعاره‌های زبان مخفی نوجوانان تهرانی

(تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۵/۵، تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۸/۲۵)

علیرضا رعیت حسن‌آبادی^۱

چکیده

زبان مخفی یا آرگو سخن گفتن گروهی از افرادی اطلاق می‌شود که واژگان و اصطلاحاتی خاص را به گونه‌ای به کار می‌برند که فهم آن را برای دیگران دشوار می‌کند. استعاری سخن گفتن، ویژگی اصلی این زبان است و هر قشری به فراخور دانسته‌های خود از هستی و به تناسب کاربرد، استعاره‌هایی خاص را در قالب زبان مخفی استفاده می‌کند. در این مقاله، به بررسی و تجزیه و تحلیل «استعاره‌های زبان مخفی نوجوانان تهرانی» پرداخته شده است. برای دسترسی به اصطلاحات، از کتاب فرهنگ لغات زبان مخفی و برای تجزیه و تحلیل داده‌ها و پاسخ به پرسش‌های پژوهشی از روش پیمایش با بهره‌مندی از پرسشنامه و نرم‌افزار آماری SPSS استفاده شده است.

تحلیل کلی استعاره‌های زبان مخفی نوجوانان تهران، نشان می‌دهد که دو قلمرو هدف در استعاره‌ها دیده می‌شود: ۱) تحقیر و تمسخر دیگران (۲) مسائل جنسی، که هدف اصلی و غالب این استعاره‌ها، تحقیر و تمسخر دیگران است. پربسامدترین قلمرو منبع استعاره‌های زبان مخفی نوجوانان تهرانی، «مسائل مربوط به فناوری» است. «اسامی من‌درآوردی»، «اسامی مذهبی» و نیز یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که «جنسیت» تأثیری بر قلمرو هدف و منبع استعاره‌های زبان مخفی نوجوانان تهرانی ندارد. «اسامی حیوانات و حشرات»، دیگر قلمروهای منبع استعاره‌ها هستند.

کلیدواژه‌ها: زبان مخفی، نوجوانان تهرانی، استعاره

۱. دانشجوی پسادکترای زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه تربیت مدرس، رایانامه: ali_rayat2005@yahoo.com

۱. مقدمه

«زبان مخفی» یکی از گونه‌های اجتماعی زبان است که در زبان‌های مختلف معادل‌های گوناگونی دارد. معادل لاتین آن Argo است که خود متأثر از واژه Argot فرانسوی است و از واژه jargon گرفته شده است. jargon از ریشه کلمه‌ای با معنای چهچه زدن و وراچی کردن است. (ژان کالوه، ۱۳۸۸: ۱۰). در کل، زبان مخفی به گونه‌ای سخن اطلاق می‌شود که متعلق به گروه یا طبقه‌ای خاص از اجتماع است که واژگان، اصطلاحات و حتی قواعد نحوی خاص را به گونه‌ای به کار می‌برند که فهم آن را برای دیگران و افراد غریبه، دشوار می‌کند. «نخستین مدارکی که از این گونه زبان به دست آمده، مربوط به سارقان و راهزن‌ها بوده و از زندان رواج یافته است. این جماعت که خلاف قانون رفتار می‌کرده‌اند، برای ارتباط با یکدیگر، به زبانی نیاز داشتند که اسرارشان را پوشیده نگه دارد. الفاظی نظیر beaumont, barbane, borsueil, beavoir که از متون فرانسوی قرن چهاردهم میلادی به جا مانده است، در زبان فرانسوی رایج آن زمان وجود نداشته، ولی توسط این افراد با معنای مورد نظرشان استفاده می‌گردید. این گونه زبان احتمالاً همیشه در کنار زبان معیار بسیاری از جوامع، جهت مخفی کردن اسرار و پوشاندن افکار وجود داشته است». (سمائی، ۱۳۸۲: ۶)

در فرهنگ‌های لغت، تعاریف متعددی برای این واژه ارائه شده است. برای مثال، در فرهنگ آکسفورد آمده است: «مجموعه لغات و عباراتی که توسط گروهی خاص به کار برده می‌شود و فهم آن برای دیگران مشکل است.» (متئوس، ۲۰۰۷) مشاهده می‌شود که در این فرهنگ، تنها به بعد واژگانی زبان مخفی توجه شده است. در حالی که فرهنگ لانگ‌من، برای آن تعریف «زبان» قائل می‌شود. در این فرهنگ آمده است: «زبانی که فقط طبقه‌ای خاص، به خصوص دزدان به آن تکلم می‌کنند و آن را می‌فهمند.» (بریگز، ۲۰۰۱، مدخل argot) در فرهنگ‌های دیگر نیز تعاریف مشابهی آورده شده است که فصل مشترک تمامی آنها، «اختصاص داشتن زبان مخفی به طبقه اجتماعی خاص» است. بنابراین می‌توان دو ویژگی اصلی را برای زبان مخفی برشمرد: نخست اینکه، مخفی و پوشیده است و دیگر اینکه، طبقه‌ای خاص برای آن وجود دارد.

استعاره‌های زبان مخفی نوجوانان تهرانی ❖ ۱۱۷

نوجوانان یکی از گروه‌های اصلی اجتماع هستند که زبان مخفی خاص خود را دارند. «نوجوانی دوره‌ای از رشد است که با ۱۲ سالگی آغاز می‌شود و تقریباً با ۱۹ سالگی به پایان می‌رسد. نوجوان در این دوره در سه سطح زیستی، اجتماعی و روانی رشد می‌کند.» (کامکار، ۱۳۸۱). امروزه بسیار دیده می‌شود که نوجوانان در محافل، میهمانی‌ها و مدارس، الفاظ و اصطلاحات خاصی را بین خود رد و بدل می‌کنند؛ واژه‌هایی نو که تا حدی خنده‌دار و جالب توجه‌اند. این اصطلاحات در وهله نخست، هیچ معنایی را به ذهن فردی که با آنها آشنا نیست، متبادر نمی‌کنند، اما می‌توان از فحوای کلام پی به معنای نسبی آنها برد. این الفاظ و اصطلاحات پس از جا افتادن، رفته رفته از مکالمات نوجوانان، به مبادلات کلامی بزرگ‌ترها راه پیدا می‌کنند. نوجوانان به دلایل فراوان به استفاده از زبان مخفی روی می‌آورند. از جمله مهم‌ترین دلایل، به «جذاب و مهیج بودن» و «وجود تابوهای اجتماعی» می‌توان اشاره کرد. نوجوانان در دوره‌ای قرار دارند که با مسائل بسیاری رو در رو می‌شوند که تا این دوره با آن مواجه نبوده‌اند. رشد جنسی یکی از این مسائل است. رابطه با جنس مخالف نیز از موارد دیگر است و همه اینها جزء مواردی هستند که برای جامعه ایرانی تابو به شمار می‌روند. برای نوجوان، صحبت کردن در مورد تجربه‌های ناشناخته، جذاب است، اما باید به گونه‌ای سخن بگوید که با هنجارهای جامعه همخوانی داشته باشد. به این ترتیب، استفاده از زبان مخفی در امور یادشده، برای نوجوان نیازی ضروری می‌شود. نوجوانان به دلیل اقتضائات سنی خود و درگیری با مسائل و بحران‌های فکری و رفتاری خاص این دوران، اغلب با حوزه‌های فوق درگیری عینی و ذهنی دارند اما بیان افکار و اعتقادات در این حوزه‌ها، با الفاظ رایج در زبان معیار ممکن نیست و همین امر، موجبات ابداع الفاظ و اصطلاحات جدیدی را فراهم می‌آورد که در حوزه فرهنگ عمومی و به طرق غیررسمی رواج می‌یابند.

تاکنون تعاریف متعددی در باب استعاره ارائه شده است؛ از سنتی‌ترین تعاریف که در آثار قدما - از ارسطو تا عبدالقاهر جرجانی - آمده تا تعاریفی بسیار پویا که در آثار

۱۱۸ ❖ فصلنامه فرهنگ مردم ایران

برخی از دانشمندان غربی همچون ریچاردز^۱، دیویدسن^۲ و لیکاف^۳ دیده می‌شود. در دید سنتی، استعاره تشبیهی (آرایه‌ای) است که کار انتقال معنا را بر عهده دارد. اما این تعریف در کار بلاغیون غربی، دچار تغییرات فراوانی می‌شود که شرح و بسط آن در کتاب‌های مرتبط با استعاره وجود دارد و بیان دوباره آن خالی از اشکال نیست. اما آنچه در پژوهش حاضر از آن به استعاره یاد می‌شود، با توجه به تعریف لیکاف و جانسون در کتاب *استعاره‌هایی که با آن زندگی می‌کنیم*^۴ چنین است: «استعاره، درک و تجربه چیزی براساس مفهوم چیزی دیگر است.» (لیکاف و جانسون، ۱۹۸۰: ۵). بر این اساس، استعاره دیگر آن معنای سنتی خود را که «آرایه‌ای ادبی» است، از دست می‌دهد و معنایی بسیار عام و کلی می‌گیرد.

اما زبان مخفی و استعاره از جهات بسیاری شبیه یکدیگرند. استعاره نیز همچون زبان مخفی خاصیت پویایی دارد. استعاره‌ها در طول زمان کهنه می‌شوند و حتی بکرترین آنها با گذشت زمان و استعمال بیش از حد، به اصطلاح ادبی، مبتذل می‌شوند. رفتاری که سازندگان زبان مخفی با آن دارند، دقیقاً با رفتار تولیدکنندگان استعاره، مشابه است. از حیث پیش‌فرض‌های اساسی، هستی استعاره نیز همچون زبان مخفی، به سه شرط «نیاز»، «وجود عوامل سازنده» و «عوامل گسترش دهنده» پیوند خورده است. شاعران، نویسندگان و هنرمندان پیشرو، افرادی هستند که تولیدگر استعاره‌های بکرند و دیگران دنباله‌رو آنان در استفاده از استعاره‌اند. استعاره‌ها نیز متکی به اجتماع‌اند. شباهت این دو امر چنان است که حتی می‌توان زبان مخفی را به معنای عام، «استعاری سخن گفتن» دانست.

لیکاف و جانسون در تعریف استعاره، دو اصطلاح مهم ارائه می‌کنند. «قلمرو منبع» قلمرویی است که استعارات از آن گرفته می‌شود. برای مثال، خاقانی شاعری است که علم نجوم یکی از قلمروهای منبع اوست؛ به این معنا که استعاره‌های بسیاری را بر اساس دانسته‌های خود از علم نجوم ساخته است. «قلمرو هدف» نیز همان چیزی است که استعاره

-
1. I.A Richards.
 2. Donald Davidson.
 3. George Lakoff
 4. Metaphors We Live by

استعاره‌های زبان مخفی نوجوانان تهرانی ❖ ۱۱۹

برای آن تولید شده است. برای مثال، «مدح شاهان» یکی از پربسامدترین قلمروهای هدف استعاره‌های شعر فارسی است؛ به این معنا که شاعران بسیاری، استعاره‌های بی‌شماری را با هدف مدح پادشاهان زمان خود به کار برده‌اند. هدف اصلی پژوهش حاضر، بررسی استعاره‌های زبان مخفی نوجوانان تهرانی (بین ۱۲ تا ۱۹ سال) از بعد قلمرو منبع و هدف بوده است. هدف‌های فرعی نیز در پرسش‌های پژوهش مشخص شده‌اند.

- موضوعات پربسامد استعاره‌های استفاده شده در زبان مخفی نوجوانان تهرانی

کدام‌اند؟

- جنسیت چه رابطه‌ای با قلمرو منبع و قلمرو هدف استعاره‌های زبان مخفی، دارد؟
- کدام یک از سه عامل (جذابیت زبان مخفی، وجود تابوهای اجتماعی، تأثیر دوستان، هم‌کیشان) و محیط‌های کاربردی در استفاده نوجوانان تهرانی از زبان مخفی و بویژه استعارات آن مؤثر است؟

۲. پیشینه پژوهش

پژوهش‌های داخلی انجام شده در باب «زبان مخفی» انگشت‌شمارند. نخستین اثر، کتاب فرهنگ لغات مخفی است که مهدی سمائی (۱۳۸۲) در آن، اصطلاحات و واژگان مخفی دانش‌آموزان دختر و پسر چند دبیرستان تهران را جمع‌آوری و معنا و حوزه مترادف‌های آنها را مشخص کرده است. کتاب یاد شده دارای این مزیت است که اولین کتاب فارسی در باب «زبان مخفی» محسوب می‌شود. حسن دیگر آن نیز دسته‌بندی‌های انجام شده در کتاب است. گروه‌های استفاده‌کننده از اصطلاحات، هم از نظر جنسیت و هم از لحاظ میزان کاربرد واژگان مشخص شده‌اند. در پایان کتاب نیز دسته‌بندی مترادف‌ها صورت گرفته است. پژوهش دیگر، مقاله «تحلیل جامعه‌شناختی زبان مخفی در بین دختران» نوشته شیدا اعتضادی و فاطمه سادات علمدار (۱۳۸۷) است. که به بررسی تفاوت‌های جنسیتی در استفاده از زبان مخفی پرداخته و دلایل شیوع آن زبان را براساس مباحث نظری پی گرفته است. «فرهنگ واژگان زبان مخفی دانش‌آموزان پسر دبیرستان‌های بجنورد و تحلیل زبان‌شناختی آن» عنوان پایان‌نامه کارشناسی ارشد ابوالقاسم

۱۲۰ ❖ فصلنامه فرهنگ مردم ایران

امینی (۱۳۸۶) است که در آن، واژگان زبان مخفی دانش‌آموزان پسر دبیرستان‌های بجنورد گردآوری و بررسی شده است. در این پژوهش، واژه‌ها از سه جنبه حوزه‌های معنایی، شیوه‌های گزینش واژگان و مترادف‌ها بررسی شده‌اند. حجم اندک اثر و شباهت تجزیه و تحلیل‌های آن به کتاب فرهنگ لغات مخفی، از نقاط ضعف این پژوهش است. نقطه قوت آن نیز همان جمع‌آوری واژگان است که کاری بارز است. همچنین می‌توان به کتاب «زبان‌های ساختگی» نوشته «علی‌اکبر عبدالرشیدی» (۱۳۹۲) اشاره کرد که در مرداد ماه ۱۳۹۲ به چاپ رسیده است. در این کتاب، نویسنده به جای استفاده از زبان مخفی، اصطلاح «زبان‌های ساختگی» را به کار برده است اما تعریف او از «زبان‌های ساختگی» تعریف تازه‌ای نیست و مترادف تعریف زبان مخفی است. به لحاظ نظریه و مفاهیم، کتاب نکته جدیدی ندارد اما از حیث جمع‌آوری داده‌های زبانی زبان مخفی و تعدد گروه‌های آن، قابل ملاحظه و توجه است. «زبان‌های زرگری، میمی، سیدی، انگوری، مرغی، لامی و گوشتی از جمله زبان‌هایی هستند که در این کتاب معرفی شده‌اند. در این کتاب همچنین زبان‌های ساختگی مشاغل مختلف - از جمله نانوا، بنا، قصاب، حمامی، نقاش، آشپز و... - در چندین شهر و روستای کشور از نظر ساختار و واژگان از دیدگاه علم زبان‌شناسی، بررسی شده‌اند.» (عبدالرشیدی، ۱۳۹۲: ۱۶)

مردم‌شناسی اصطلاحات خودمانی نیز کتابی از محمود اکرامی (۱۳۸۴) است که اصطلاحات زبان مخفی اهالی مشهد را جمع‌آوری کرده است. «روش‌های واژه‌سازی در زبان مخفی» پژوهشی دیگر از مهدی سمائی (۱۳۸۹) است که در مجموعه مقالات «دومین هم‌اندیشی واژه‌گزینی و اصطلاح‌شناسی» به چاپ رسیده است. دو پایان‌نامه «تأثیر زبان مخفی دختران و پسران ۱۵ تا ۲۵ سال بر گفتار والدین در خانواده‌های ساکن شهر تهران با توجه به متغیر تحصیلات» (محبوبه آل صاحب فصول، ۱۳۹۱) و «تحلیل مردم‌شناختی مقایسه‌ای زبان مخفی (آرگو) در بین دختران نوجوان تهران (مورد مطالعه: مدارس سرای دانش فلسطین و باب‌السلام)» (عسکری خانقاه، ۱۳۹۲) از دیگر پژوهش‌های مرتبط با زبان مخفی هستند. همچنین می‌توان از پژوهش زبان‌جوانان و راهکارهای رسانه‌ای به قلم سیدمحسن حسینی (۱۳۸۹) یاد کرد که در مرکز تحقیقات صداوسیما جمهوری اسلامی ایران انجام شده است.

۳. روش پژوهش

در این پژوهش، برای جمع‌آوری اصطلاحات خاص مربوط به زبان مخفی نوجوانان تهرانی، از کتاب فرهنگ لغات مخفی نوشته مهدی سمائی (نسخه چاپ سال ۱۳۸۲) استفاده شده است. این کتاب، لغات مخفی نوجوانان دانش‌آموز تهران را بررسی کرده است، اما از آنجا که در شهری مانند تهران، درصد بالایی از نوجوانان به تحصیل اشتغال دارند، نتایج آن را با درصدی از خطا می‌توان به همه نوجوانان تهرانی تعمیم داد. پس از جمع‌آوری اصطلاحات (برای پاسخگویی به پرسش‌های ۱ و ۳ پژوهش) کار تجزیه و تحلیل توصیفی اصطلاحات و استعاره‌ها انجام گرفته و بعد از تجزیه و تحلیل توصیفی، (برای پاسخگویی به پرسش‌های ۲ و ۳) پرسشنامه‌ای، طراحی و بین ۱۰۰ نوجوان دختر و پسر از شهر تهران توزیع شده است. سپس برای بررسی پایایی، از روش آلفای کرونباخ و برای تجزیه و تحلیل داده‌ها، از روش‌های آمار استنباطی Chi-Square به همراه جدول توافقی استفاده شده است. تجزیه و تحلیل توصیفی و استنباطی داده‌های حاصل از پرسشنامه و تحلیل پایایی، نیز با استفاده از نرم‌افزار آماری SPSS16 انجام گرفته است.

در این پژوهش، نمونه‌گیری در ایستگاه‌های مترو، در نقاط مختلف شهر تهران، با روش نمونه‌گیری خوشه‌ای انجام شده است. برای این منظور ۵ ایستگاه متروی پرتردد تعیین، و به صورت تصادفی، در هر ایستگاه ۵۰ نوجوان بین ۱۲ تا ۱۹ سال انتخاب شده‌اند. (در مجموع ۲۵۰ نفر). سپس کسانی که با دست کم ۱۰ واژه زبان مخفی آشنا بوده‌اند، به ترتیب، مورد پرسش قرار گرفته‌اند و این روند تا رسیدن به ۱۰۰ نفر ادامه پیدا کرده است.

به منظور پرسش در مورد سه عامل یاد شده در سؤال‌های ۲ و ۳ پژوهش، پرسشنامه‌ای طراحی شده که شامل دو بخش است. بخش اول، شامل سؤالات جمعیت‌شناختی در مورد جنسیت، سن و منطقه محل سکونت افراد است و بخش دوم، سؤالات اصلی که حاوی ۱۵ گویه بر اساس طیف لیکرت است و گزینه‌های «کاملاً مخالفم» تا «کاملاً موافقم» را دربرمی‌گیرد.

۱۲۲ فصلنامه فرهنگ مردم ایران

در پرسشنامه ۴ سؤال برای بررسی نقش متغیر وجود تابوهای اجتماعی، ۵ سؤال برای بررسی نقش متغیر جذابیت زبان مخفی و ۶ سؤال برای بررسی نقش متغیر تأثیر دوستان، هم‌کیشان و محیط‌های کاربری نوجوانان در نظر گرفته شده است.

در این پژوهش، برای افزایش روایی^۱ محتوایی، ابتدا پرسشنامه بین چند تن از کارشناسان و استادان توزیع گردیده و سپس دیدگاه‌های اصلاحی آنها در تدوین پرسشنامه نهایی اعمال شده است.

در پژوهش حاضر، برای تعیین اعتبار (پایایی)^۲ پرسشنامه، ابتدا ۳۰ پرسشنامه، توزیع و تکمیل و سپس، با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ، اعتبارسنجی شده است. این میزان معادل ۰/۷۶ بوده که میزان مطلوبی محسوب می‌شود. نتایج حاصل از بررسی پایایی در جدول ۱ آمده است.

جدول ۱: بررسی پایایی پرسشنامه

مؤلفه‌ها	تعداد نفرات برای بررسی پایایی	تعداد سؤالات	ضریب آلفا
وجود تابوها	۳۰	۴	۰,۷۳
جذابیت زبان مخفی	۳۰	۵	۰,۷۹
تأثیر دوستان و هم‌کیشان	۳۰	۶	۰,۸۱
پرسش‌نامه کلی	۳۰	۱۵	۰,۷۶

در جدول ۱ همه ضرایب از ۰,۷ بزرگ‌تر هستند؛ به همین دلیل می‌توان گفت که پرسشنامه و مؤلفه‌های آن از پایایی مناسبی برخوردارند؛ یعنی پاسخ‌های داده شده را نباید ناشی از شانس و تصادف دانست بلکه به خاطر اثر متغیرهایی هستند که مورد آزمون قرار گرفته‌اند.

۱. منظور از روایی آن است که وسیله یادگیری بتواند خصیصه و ویژگی مورد نظر را اندازه بگیرد (خاکی، ۱۳۹۰: ۲۸۸). روایی محتوایی زمانی حاصل می‌شود که پرسش‌های مطرح شده در آزمون به‌طور منطقی در ارتباط با هدف مورد نظر باشند.

۲. اعتبار یا پایایی یکی از ویژگی‌های فنی ابزار اندازه‌گیری است مفهوم یادشده با این امر سروکار دارد که ابزار اندازه‌گیری در شرایط یکسان تا چه اندازه نتایج یکسانی به دست می‌دهد.

استعاره‌های زبان مخفی نوجوانان تهرانی ❖ ۱۲۳

۴. بحث و بررسی

یافته‌های توصیفی (حاصل از بررسی اصطلاحات کتاب) این پژوهش در جدول ۲ ارائه شده‌اند. در این جدول، داده‌ها براساس قلمرو هدف و قلمرو منبع، دسته‌بندی و شمارش شده‌اند.

جدول ۲: قلمرو منبع در زبان مخفی نوجوانان تهرانی

گروه‌بندی	فراوانی	درصد
فناوری (رایانه، اینترنت و...)	۷۴	۱۳
اسامی من‌درآوردی + اسامی مذهبی	۸۲	۱۶
حیوانات و حشرات	۱۹	۳
سایر موارد	۳۶۶	۶۸
جمع کل	۵۴۱	۱۰۰

جدول ۳: قلمرو هدف در زبان مخفی نوجوانان تهرانی

گروه‌بندی	فراوانی	درصد
تمسخر دیگران (هتک حرمت)	افراد غیرمتجدد	۲۸
	افراد کودن	۲۵
	افراد غیرعادی	۱۴
	حالات روانی	۴۰
	زشتی	۱۴
	افراد مزاحم	۱۴
مسائل مربوط به جنس مخالف	اسامی جنس مخالف	۴۰
	اعضای بدن	۲۸
	حالات عاطفی	۱۶
سایر موارد	۵۲۲	۶۰
جمع کل	۵۴۱	۱۰۰

۱۲۴ ❖ فصلنامه فرهنگ مردم ایران

تحلیل کلی استعاره‌های زبان مخفی نوجوانان تهران، نشان می‌دهد که متأسفانه هدف اصلی و غالب این استعاره‌ها، تحقیر و تمسخر دیگران است. در حالی که با توجه به شرایط دوره نوجوانی، انتظار این بود که اکثر آنها در باب مسائل مربوط به جنس مخالف باشد. در خصوص مسائل مربوط به جنس مخالف نیز وضع به گونه‌ای است که اکثر استعاره‌ها مربوط به اسامی جنس مخالف هستند، نه اعضای بدن (که تابو محسوب می‌شود) و در حدود ۴۰ درصد این اسامی نیز حاوی توهین و هتک حرمت نسبت به جنس مخالف‌اند و اثری از مسائل عاطفی و جنسی در آنها دیده نمی‌شود.

همان طور که مندرجات جدول ۲ نشان می‌دهد، پربسامدترین قلمرو منبع استعاره‌های زبان مخفی نوجوانان تهرانی، مسائل مربوط به فناوری است. استعاراتی چون پاناسونیک، آنتن، رسیور، بی‌بی‌سی، سات‌لایت، سیم بکسل دادن، رنو تحصیلکرده و ... همه مظاهری از فناوری‌اند که در استعارات دیده شده‌اند. این گونه استعارات که می‌توان آنها را «استعاره‌های ماشین‌انگاری انسان» نامید، هم در بعد منفی و هم در بعد مثبت به کار رفته‌اند. برای مثال «بی‌بی‌سی» و «سات‌لایت» استعاراتی هستند که به شخص فضول و خبرچین اطلاق می‌شوند. از سوی دیگر، «پاناسونیک» استعاره‌ای است که در مورد «دختر زیبا و خوش تیپ» به کار می‌رود. اما «اسامی من‌درآوردی» از دیگر قلمروهای پربسامد هستند. این اسامی تا قبل از ایجاد در زبان مخفی، سابقه لغوی نداشته‌اند و معنای آنها در فرهنگ لغات رسمی قابل جستجو نیست. در لغاتی چون خفن، شاس‌لایت، شامبوسکولی و ... که حالت من‌درآوردی دارند، غالباً ارتباط منطقی روشنی بین کلمه و معنای آن وجود ندارد. شاید یکی از دلایل رواج این واژه‌ها، تیرگی دلالت در آنها و نبود ارتباط منطقی یادشده باشد همچنین کدگذاری برخی مفاهیم با نشانه‌های خلق شده و برساخته، از ویژگی‌های اصلی زبان مخفی نوجوانان تهرانی است که «نظریه وضع دلخواهی» در بحث واژه‌سازی را تقویت می‌کند.

اما در میان استعاره‌ها و در بحث قلمرو منبع، نکته بسیار قابل توجهی دیده می‌شود و آن استفاده از اسامی مذهبی با هدف تحقیر و تمسخر دیگران است. نام‌هایی چون عبدالله، عباس، جواد، حسن و ابوالحسن در چندین ترکیب و اصطلاح به چشم می‌خورند که از همه آنها در جهت منفی استفاده شده است. در واقع، به نظر می‌رسد که

استعاره‌های زبان مخفی نوجوانان تهرانی ❖ ۱۲۵

در این استعاره‌ها، با توجه به معنای مثبت اسامی و سابقه ذهنی مثبت نسبت به آنها، جای منبع و هدف عوض شده است؛ به این معنا که هرچند اسامی قلمرو منبع‌اند، در واقع هدف قرار گرفته‌اند و سعی شده است تا زشتی‌های تحقیر و تمسخر، بر این اسامی بار شود؛ البته این بحث تاریخ دیرینه‌ای دارد و بررسی و تحلیل دلایل اجتماعی آن نیازمند مقاله‌ای جداگانه است.

دسته دیگر، اسامی حیوانات و حشرات است که به طور عمده، با قصد تحقیر و تخفیف دیگران به کار می‌رود. استعاره‌هایی چون کنه، ملخ، کفتر، موزمار، میش‌پاک و اسب. همچنین، در بخش قلمرو هدف، استعاره‌هایی با استفاده از اسامی مواد مخدر و نیز نام خودروها دیده می‌شود که بسامد بالایی ندارد. شایان ذکر است که تعداد کل واژه‌ها ۵۴۱ مورد بوده است.

۵. رابطه جنسیت

جدول ۳ به بررسی رابطه جنسیت با قلمرو هدف و منبع استعاره‌های زبان مخفی می‌پردازد. یکی از دسته‌بندی‌های کتاب فرهنگ لغات زبان مخفی، مشخص کردن واژگان دخترانه و پسرانه است. مؤلف کتاب، خود به این نکته اذعان دارد که نمی‌توان در این مورد، به صورت قطعی مشخص کرد کدام واژه دخترانه و کدام، پسرانه است. نویسنده این مقاله پس از جدا کردن واژه‌های دخترانه و پسرانه (که در کتاب تعیین شده‌اند) خود نیز به بررسی مجدد پرداخته و واژگانی را که از قلم افتاده بودند به فهرست اضافه کرده است. در نهایت نیز بررسی قلمرو منبع و هدف این استعاره‌ها انجام گرفته است. (جدول ۳)

با توجه به اینکه سطح معناداری برای هر دو بخش قلمرو هدف و منبع از ۰,۰۵ بزرگ‌تر است، می‌توان نتیجه گرفت که جنسیت رابطه‌ای با قلمرو هدف و قلمرو منبع استعاره‌ها نداشته است^۱. در جدول ۳، میزان استفاده دختران و پسران در هر دو قلمرو

1. $\chi^2 = ۰/۸$	df = ۲	sig = ۰/۶۶	p < ۰/۰۵
2. $\chi^2 = ۲/۲۴$	df = ۱	sig = ۰/۱۳	p < ۰/۰۵

۱۲۶ فصلنامه فرهنگ مردم ایران

منبع و هدف مشخص شده است. با وجود تفاوت تعداد، عملگر جنسیت مستقل از پارامترهای یادشده در قلمرو منبع و هدف است. در این جدول از آزمون آماری خی-دو استفاده شده است.

جدول ۴: بررسی رابطه جنسیت با قلمرو منبع و قلمرو هدف

جدول توافقی		قلمرو منبع			قلمرو هدف	
		فناوری	اسامی	حیوانات و حشرات	تمسخر (هتک حرمت)	جنس مخالف
جنسیت	دختر	۱۳	۲۴	۱۱	۲۱	۲۷
	پسر	۱۵	۱۸	۹	۲۵	۱۷

۶. بررسی عوامل استفاده

در این قسمت با توجه به مطالعات کتابخانه‌ای در بررسی نظری عوامل مؤثر بر استفاده نوجوانان از زبان مخفی، ۳ عامل تعیین شده است: ۱) وجود تابوهای^۱ اجتماعی (۲) جذابیت زبان مخفی (۳) تأثیر دوستان و هم‌کیشان و محیط‌های کاربری نوجوانان. محیط‌های کاربری همچون اینترنت و چت و کلاس‌های درس و مدرسه، از جمله عوامل اجتماعی مؤثر در گسترش زبان مخفی هستند. رسانه‌های عمومی، نشریات و کتاب‌ها نیز در رواج این پدیده مؤثرند. در این قسمت با استفاده از پرسشنامه از ۱۰۰ نوجوان تهرانی، میزان تأثیر هر یک از ۳ پارامتر یادشده، پرسیده شده است. نتایج در جدول ۴ آمده است.

۱. «تابو در مفهوم عام، به کلیه رفتارهای اجتماعی ممنوع اطلاق می‌شود و این ممنوعیت براساس نگرش فرهنگی - اجتماعی جامعه نسبت به رفتارهای خاص است. هر جامعه، معیارهایی برای ارزش نهادن یا ضد ارزش تلقی کردن برخی از رفتارها دارد. جامعه ما نیز از این قاعده مستثنا نیست و اصول اخلاقی حاکم بر آن، ممنوعیت‌هایی را در رفتارها و گفتارهای اجتماعی قائل می‌شود و نقض این ممنوعیت‌ها در انظار اکثریت مردم بار منفی ویژه‌ای دارد. این ممنوعیت‌ها، به نوعی تابوی اجتماعی قلمداد می‌شوند. تابوی زبانی در واقع یکی از انواع تابوی اجتماعی است که به ممنوعیت‌ها در رفتار زبانی اطلاق می‌گردد». (اعضادی و علمدار، ۱۳۸۷)

استعاره‌های زبان مخفی نوجوانان تهرانی ❖ ۱۲۷

در این جدول از آزمون خبی دو نسبت (آزمون خبی دو ناپارامتریک) استفاده شده است. این آزمون بررسی می‌کند که آیا نحوه پاسخ‌دهی پاسخگویان به سؤالات پرسشنامه، به سمت گزینه خاصی متمایل است یا خیر؟ در پرسشنامه پژوهش، این آزمون بررسی می‌کند که آیا پاسخ‌ها در سؤالات مؤلفه‌های سه‌گانه (۱) وجود تابوهای اجتماعی (۲) جذابیت زبان مخفی (۳) تأثیر دوستان و هم‌کیشان و محیط‌های کاربری نوجوانان) بین گزینه‌های کاملاً مخالف، مخالف، نظری ندارم، موافق و کاملاً موافق یکسان است یا خیر؟ با توجه به تعداد نفرات (۱۰۰ نفر) و تعداد گزینه‌ها (گزینه) مقدار مورد انتظار عدد ۲۰ به دست می‌آید و مقادیر مشاهده شده گزینه‌ها با ۲۰ مقایسه می‌شود. استفاده از آماره خبی دو و سطح معناداری، نیز نتیجه این مقایسه را مشخص می‌کند.

جدول ۵: بررسی عوامل مؤثر بر کاربرد زبان مخفی در میان نوجوانان تهرانی

مؤلفه	گزینه‌ها	مقادیر مشاهده شده	مقادیر مورد انتظار	اختلاف
وجود تابوهای اجتماعی	کاملاً مخالف	۸	۰/۲۰	-۰/۱۲
	مخالف	۲۴	۰/۲۰	۰/۴
	نظری ندارم	۱۷	۰/۲۰	-۰/۳
	موافق	۳۰	۰/۲۰	۰/۱۰
	کاملاً موافق	۲۱	۰/۲۰	۰/۱
جذابیت زبان مخفی	کاملاً مخالف	۲۰	۰/۲۰	۰
	مخالف	۱۸	۰/۲۰	-۰/۲
	نظری ندارم	۲۵	۰/۲۰	۰/۵
	موافق	۲۶	۰/۲۰	۰/۶
	کاملاً موافق	۱۱	۰/۲۰	-۰/۹
تأثیر دوستان و هم‌کیشان و محیط‌های کاربری نوجوانان	کاملاً مخالف	۷	۰/۲۰	-۰/۱۳
	مخالف	۲۷	۰/۲۰	۰/۷
	نظری ندارم	۱۰	۰/۲۰	-۰/۱۰
	موافق	۲۸	۰/۲۰	۰/۸
	کاملاً موافق	۲۸	۰/۲۰	۰/۸

در جدول ۵ با توجه به سطح معناداری حاصل شده برای سه مؤلفه و مقایسه آنها با عدد ۰,۰۵، فرض پنخش یکسان در «وجود تابوهای اجتماعی» و «تأثیر دوستان و هم‌کیشان و محیط‌های کاربری نوجوانان» رد می‌شود و این نتیجه به دست می‌آید که در مؤلفه «جذابیت زبان» گزینه‌های پنجگانه دارای پنخش یکسان هستند. به این معنا که از نظر پاسخگویان، «وجود تابوهای اجتماعی» و «تأثیر دوستان و هم‌کیشان و محیط‌های کاربری نوجوانان» بر استفاده آنها از زبان مخفی تأثیر دارد^۱، در حالی که مؤلفه «جذابیت زبان مخفی» بر میزان استفاده آنها از زبان مخفی بی‌تأثیر است.^۳

۷. جمع‌بندی

تحلیل کلی استعاره‌های زبان مخفی نوجوانان تهران، نشان می‌دهد که دو قلمرو هدف در استعاره‌ها دیده می‌شود: (۱) تحقیر و تمسخر دیگران (۲) مسائل جنسی اما هدف اصلی غالب این استعاره‌ها، تحقیر و تمسخر دیگران است. در باب مسائل مربوط به جنس مخالف نیز وضع به گونه‌ای است که اکثر استعاره‌ها مربوط به «اسم‌گذاری بر جنس مخالف» هستند نه اعضای بدن (که تابو محسوب می‌شود) حدود ۴۰ درصد این اسامی نیز حاوی توهین و هتک حرمت به جنس مخالف‌اند و اثری از مسائل عاطفی و جنسی در آنها دیده نمی‌شود.

پربسامدترین قلمرو منبع استعاره‌های زبان مخفی نوجوانان تهرانی، «مسائل مربوط به فناوری» است. «اسامی من‌درآوردی + اسامی مذهبی» و «اسامی حیوانات و حشرات»، دیگر قلمروهای منبع استعاره‌ها هستند.

متغیر «جنسیت» تأثیری بر قلمرو هدف و قلمرو منبع استعاره‌های زبان مخفی نوجوانان تهرانی نداشته است.

از نظر نوجوانان تهرانی، «وجود تابوهای اجتماعی» و «تأثیر دوستان و هم‌کیشان و محیط‌های کاربری نوجوانان» بر استفاده آنها از زبان مخفی تأثیر داشته است، در حالی که مؤلفه «جذابیت زبان مخفی» بر میزان استفاده آنها از زبان مخفی بی‌تأثیر بوده است.

1. $\chi^2 = 13/5$	df = 4	sig = 0/009
2. $\chi^2 = 7/3$	df = 4	sig = 0/12
3. $\chi^2 = 22/3$	df = 4	sig = 0/000

منابع

- آل صاحب فصول، محبوبه (۱۳۹۱). «تأثیر زبان مخفی دختران و پسران ۱۵ تا ۲۵ سال بر گفتار والدین در خانواده‌های ساکن شهر تهران با توجه به متغیر تحصیلات»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد.
- اعتضادی، شیدا؛ علمدار، فاطمه‌سادات (۱۳۸۷). «تحلیل جامعه‌شناختی زبان مخفی در بین دختران». *مطالعات راهبردی زنان* (کتاب زنان). پاییز، شماره ۱۱ (۴۱ مسایل دختران): صص ۹۶ - ۶۵.
- اکرامی، محمود (۱۳۸۴). *مردم‌شناسی اصطلاحات خودمانی*. مشهد: ایوان.
- امینی، ابوالقاسم (۱۳۸۶). *فرهنگ واژگان زبان مخفی دانش‌آموزان پسر دبیرستان‌های بجنورد و تحلیل زبان‌شناختی آن*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. زبان‌شناسی همگانی. دانشگاه فردوسی مشهد.
- ترادگیل، پیتیر (۱۳۷۶). *زبان‌شناسی اجتماعی، درآمدی بر زبان و جامعه*. ترجمه محمد طباطبایی. تهران: آگه.
- حسینی، سیدمحسن (۱۳۸۹). «زبان جوانان و راهکارهای رسانه‌ای». گزارش پژوهش. تهران: مرکز تحقیقات صداوسیما.
- خاکی، غلامرضا (۱۳۹۰). *روش تحقیق با رویکردی به پایان‌نامه‌نویسی*. تهران: بازتاب.
- ژان کالوه، لویی (۱۳۸۸). *زبان مخفی چیست؟ ترجمه شهروز پزشکی*. ویراستار: سیدمهدی سمائی. تهران: پژوهشگاه اطلاعات و مدارک علمی ایران.
- سمائی، مهدی (۱۳۸۲). *فرهنگ لغات زبان مخفی؛ مقدمه‌ای درباره جامعه‌شناسی زبان*. تهران: مرکز.
- _____ (۱۳۸۹). «روش‌های واژه‌سازی در زبان مخفی». *مجموعه مقالات دومین هم‌اندیشی واژه‌گزینی و اصطلاح‌شناسی، به کوشش علی کافی*. تهران: فرهنگستان زبان و ادب فارسی.
- عبدالرشیدی، علی‌اکبر (۱۳۹۲). *زبان‌های ساختگی*. تهران: مسافر.

۱۳۰ ❖ فصلنامه فرهنگ مردم ایران

- عسکری خانقاه، اصغر (۱۳۹۲). «تحلیل مردم‌شناختی مقایسه‌ای زبان مخفی (آرگو) در بین دختران نوجوان تهران» (مورد مطالعه: مدارس سرای دانش فلسطین و باب‌السلام). پایان‌نامه کارشناسی ارشد.

- کامکار، مهدیس (۱۳۸۱). *نوجوانی و بی‌مبالاتی جنسی*. رفاه اجتماعی، پاییز ۱۳۸۱؛ ۲ (۵): صص ۱۶۲ - ۱۴۳.

- Asa Briggs(2001). The Longman Encyclopedia.

- Lakoff, G. & Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live by*. Chicago and London: University of Chicago Press.

- P. H. Matthews(2007).The Concise Oxford Dictionary of Linguistics (2 ed.). Oxford University Press.

ترانه‌های کار در منطقه مَکریان^۱

(تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۳/۲، تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۵/۶)

شهناز ابوبکری^۲

چکیده

اقوام مختلفی که در ایران زندگی می‌کنند، فارغ از ویژگی‌های قومی و مشخصه‌های منطقه‌ای، دارای اشتراکاتی هستند که مجموع آنها بخشی از هویت ایرانی را تشکیل می‌دهد. یکی از این اشتراکات، ادبیات عامه، همواره اقوام مختلف ایرانی است و از این میان، آواهای کار به‌عنوان جزئی غنی از ادبیات عامه، همواره مورد توجه پژوهشگران رشته‌های ادبیات، هنر و بویژه موسیقی بوده است. در این مقاله ترانه‌های مختلف شیردوشی، مشک‌زنی، زراعت، همیاری و باللوره به صورت میدانی گردآوری شده‌اند. رویکرد نظری مقاله، روش تفسیری گیرتر مبنی بر ضرورت نگاه امیک و نگاه به درون برای تحلیل و تفسیر پدیده‌های فرهنگی بوده است. ترانه‌های کار از ژانرهای بسیار رایج فولکلور به‌شمار می‌روند و در میان تیره‌های گوناگون اقوام مختلف ایرانی کاربرد دارند؛ سراینده‌گان آنها مشخص نیستند و بیشترشان در میان روستاییان رایج‌اند. ویژگی اصلی ترانه‌ها، سادگی آنهاست. این سادگی در ضرب‌آهنگ، ملودی و شعر آنها خود به خود رعایت می‌شود، چرا که عموماً ساخته عوام‌اند یا برای عامه مردم ساخته شده‌اند. تنها پناهگاه و تنها مرکز حفظ و اشاعه آنها نیز پسند توده و ذهن همان مردمی است که این ترانه‌ها را گرامی می‌دارند و نسل به نسل منتقل می‌کنند. همچنین برخی آواها مختص یک فرهنگ خاص هستند و اشعار شبیه آنها در دیگر مناطق به چشم نمی‌خورد. غالب ترانه‌های کار، مربوط به مشاغل روستایی در فضای بازند اما برخی هم مانند ترانه‌های ویژه بافندگی‌ها در فضاهای بسته خوانده می‌شوند.

کلیدواژه‌ها: ترانه‌های کار، مَکریان، ترانه‌های شیردوشی، ترانه‌های مشک‌زنی، باللوره، همیاری.

۱. این مقاله برگرفته از پژوهش «ترانه‌های کار در شهرهای کردنشین جنوب استان آذربایجان غربی (منطقه مَکریان)» است که برای مرکز تحقیقات صداوسیما در واحد پژوهش مرکز مهاباد انجام شده است.

۲. کارشناس ارشد علوم ارتباطات و پژوهشگر مرکز صدا و سیما مرکز مهاباد. رایانامه: sh.abobakri@gmail.com